

TAMÁS PÁL

A JÓ RENDŐRSÉG: UTÓPIA EGY SZOLGÁLTATÁSRÓL?

Az alapprobléma a hagyományos rendőri technikákkal kapcsolatban adott: a véletlen preventív egyenruhás őrzékek és a bűncselekmény utólagos vizsgálata rossz vagy legalábbis romló hatékonyságú az urbanizálódó modern társadalmakban.

■ 1989 után a rendőrség kezelésében két felfogás csapott össze, egy ideologikus és egy pragmatista. Az ideologikus a régi rendszer erőszakszervezeteit egyszerűen együtt ellenségként kezelte, legszívesebben szélnek eresztette volna, ha nem félt volna attól, hogy a munkanélküli rendőrök (és más „hasonszőrűek”) valamilyen „kommunista revans” hordozóivá válhatnak. A második szétválasztotta (volna) a politikai és a „normális” rendfenntartó rendőrséget. Azt állította (hitte is?), hogy az utóbbi egyszerűen rendfenntartó szakmunkát végzett, amelyre most is szükség lesz. Tehát ezeket a szakembereket és szervezeteket meg kell tartani. Szakértelmük csak itt működtethető, tehát úgyis igyekezni fognak, hogy munkahelyeiket megőrizzék, fegyelmezetten követik majd új főnökeik utasításait. Végül is egy eddig is végrehajtásra, utasításra, cselekvésre szocializált szakmai csoportról van szó.

Az új rendszerben a kezdeti idők néhány nagy etnikai összecsapását leszámítva utcai megmozdulások ritkák voltak. S ezeket vagy sikerült megállítani, mint Marosvásárhelyen, és ezzel az adott régióban az utcai etnikai konfrontáció megszűnt, kezelése okafogyottá vált, vagy ha nem, akkor, mint Jugoszláviában, a történések etnikai háborúkba eszkalálódtak, amelyekben már nem a rendőrség és a tömegek, hanem fegyveres csoportok, sokszor katonai alakulatok álltak szemben egymással. Ennek már a rendőrség utcai rendbiztosító funkciójához köze nem volt.

Máshol azonban megmaradt a béke, és az új világnak nagyon megfelelni akaró rendőri szerepmodellek valóban feltűnőek voltak. A rendőr az

utcán jámbor volt, konfliktusba nem keveredett, valakivel szemben fellépni nem is próbált, apróbb-nagyobb bűncselekményeket, ha rajta múlt, észre nem vett. A közbiztonság romlott, de ezt az akkori politikai nyilvánosság egyfelől a megrendült egyszisztenciájú emberek növekvő számával, másrészt a korábbi autoriter rendszer társadalmi közegének bomlásával magyarázta. A tömegkezelés nem is volt elsőrendű rendőri feladat, hiszen tömegek sem voltak igazán az utcán. A politikailag megrendezett bányászakciók Romániában (amelyek kezelésénél a rendőrség jó pontokat érthetően nem szerzett) műfajként az egész posztkommunista világban akkor egyedülállóak. A rendőrség új minőségeit vagy inkább azok hiányát nem is itt, hanem a hirtelen nagyobb terjedelemben a színen megjelenő szervezett bűnözés kezelésében vélték meglelni.

Ez az új demokratikus rendőrség-koncepció két alaphelyzetet ismer. Az egyiknél sok ember békésen összejön, hogy valamilyen nagyrendezvényt élvezzen – fesztivált, ünnepséget, sportrendezvényt. De vannak csoportok, amelyek fegyvelmezetlenek vagy rossz modorúak, s a rendet megbontják, de szerencsétlen körülmények miatt ez sokakat, akik nem is ilyen megfontolásokból jöttek az eseményre, magával ragad. Sok esetben csak azért, mert a rendőrségi fellépés őket provokálta, vagy mert technikai feltételek (szűk térbe beszorított tömeg stb.) azt kiváltják. Valamint egy másik alaphelyzetet, amikor úgy, ahogy egy demokratikus társadalomban szokás, az emberek szabad véleményüket kívánják kifejezni, de ebben valami vagy valaki őket megzavarja. Tehát demokratikus alapjogaikban korlátozzák őket. A rendőrségnek pedig azokat biztosítani kell, tehát le kell szerelnie azokat, akik az eseményt erőszakossá tennék. S itt, ha lehet, nem konfrontatív módon kell megakadályoznia az események negatív láncolatainak kialakulását. E jogialap-megközelítésnek kellene működnie még akkor is, ha valamilyen negyedben zavargások robbantak ki. Ebbe a felfogásba nem vagy csak nehezen illeszkedik olyan akciók kezelése, amelyeket más csoportok veszélyeztetésére vagy fenyegetésére ideológiai formációk terveznek és próbálnak megvalósítani. Egyáltalán e felfogás szerint csak a rendőrség tervezhet, csak neki lehet szervezett, előre végiggondolt akarata, a tömegnek, a megmozdulásnak nem. Az csak reagál, véleményt hangoztat, és a helyzet csak szerencsétlen körülmények hatására billen át erőszakba. S ha véletlenül lennének is a tömegben vagy annak környékén már korábban is erőszakra hajló csoportok, azokat a rendőrségnek ismernie kell, s legjobb, ha már korábban kapcsolatba lép velük, és ráveszi őket a kooperációra és a rendezvény békés jellegének megőrzésére. Hiszen valószínűleg azok is belátják, hogy végül nekik is jobb a megmozdulás békés jellegének megőrzése.

Ez a felfogás azonban valószínűleg csak olyan helyzetben működik (a szakirodalom sok ilyet leír skandináv és angolszász esetekben), ahol a társadalomban működnek alapkonszenzusok. Arról, kik tagjai a társadalomnak, és kik nem. Hogy milyen a még szinte mindenki számára elfogadható társadalmi rend, s milyen az, amelyik már nem. Hogy mennyi igazságosságnak kell kísérnie bármilyen kormányzást, és hol kezdődik, *ha nem is egy ponton, de egy zónánál* az ilyen igazságossággal nem kísért kormányzás vagy társadalomirányítás. S azt akkor hogyan kell értelmezni. De a probléma az, hogy a posztkommunista világban nagyon rövid volt az a kegyelmi időszak, talán 1989 után csak 7-8 év, amikor az új világ építésének ígérete szinte automatikussá tette a fennálló pillanatnyi állapotok illetéknenti közös elfogadását, mégpedig anélkül, hogy meghatározásokkal bajlódtak volna. Nagyjából a kilencvenes évek végén ez a viszonylagos konszenzus elszállt. Másként és más következményekkel, de a középosztályban is és a társadalom földközeli világaiban is. S az utolsó években nemcsak itt, hanem a növekedés megakadásával és a tömeges bevándorlással Európa magukat hagyományosan konszenzuálisan demokratának hívó nyugati társadalmaiban is. Akkor most a rendőrség szétválaszt, vagy összeköt? Szétválasztja

az egymást kizárókat, és összeköti azokat, akik közelednének egymáshoz, de félnek azoktól, akik a közeledést az utcán veszélyeztetik? Szép program.

A tömegkezelés (*crowd management*) hagyományos rendőri funkció olyan eseményeknél, ahol egymással ellentétes álláspontokat képviselők ugyanott vagy egymás mellett tüntetnek, és mindkettőjük szólásszabadságát védeni kell – mondják a rendőrségi tankönyvek. Ugyanezek előadják, hogy az erőszakos események megakadályozásának legfontosabb technikája a tömeggel kapcsolatba kerülni, azt eredeti alapcéljai békés elérésében segíteni. Így még az erőszakos tömeg is leszerelhető, a közrend tehát biztosítható. De mi van akkor, ha a tömeg konfrontációra készül, tehát nem véletlen ügyetlenségek, rendőri hibák kényszerítik ki az összeütközést, s ha annak verbális, tehát fizikaierőszak-mentes formái is demokráciaellenesek? Meddig kooperálhat a rendőrség az egyébként feltehetően tőlük kiinduló erőszak elkerülésében az uszítókkal?

A kelet-európai és különösen a magyar gyakorlatban többnyire az ellentüntetők erőszakosabbak, mint az eredetiek – és radikálisabbak, verbálisan feltétlenül, esetenként meleg tüntetések fizikailag is. Tehát békés és kevésbé békés demonstrálók között kell védelmet és „igazságot” osztani. És sporteseményeken mennyi megértést tanúsítson az örömben, bánatukban randalírozókkal szemben, hogy azért a játékból is maradjon valami? Mikor túl puha, mikor túl kemény?

Az utcán

■ A technológia az események rögzíthetőségét, ha azok az utcákon zajlanak, tömegessé és egyszerűvé tette. Az erőszak is nyilvános, sokan sokfelől rögzítik, a további, utólagos vita elvben anyagokról, felvételekről és nem vélekedésekről, emléktöredékekről folyik. Megváltozik az erőszak vagy az erőszaklehetőségek dinamikája, nyilvános tere.

Elvben, ha a rendőrség nem tudja a nyugalmat biztosítani, az összecsapások egyes demokráciaértelmezések szerint őt terhelik (és nem az összecsapásokat kezdeményezőket), így nyilvános felelősségre vonás következik. A svéd rendőrséget a közvélemény elmarasztalta a 2001-es göteborgi EU-csúcstalálkozó idején demonstráló radikálisok kezeléséért (azok nem neofasiszták voltak), s ebből ott rendőrségi reform, sőt a tömegmenedzsment Európában úttörő technikái születtek.

Az új tömegkezelési kézikönyvek alapelveiben semmi meglepő nincs; minden esemény más, nem bízhat senki a rutinban, a rendőrtiszteknek, pontosabban a rendőri oldalt irányítóknak kreatívnak kell lenniük. De hát mi tudjuk, hogy míg valaki főrendőr lesz, sikeresen végig kell haladnia olyan lépcsőkön, ahol a kreativitását már sokszor és megbízhatóan legyalulták. Honnan vegyen a kelet-európai rendőrség kreatív tömegkezelőket, olyanokat, akiknek azért krízishelyzetekben a rendőrség engedelmeskedik is? A többi technika, a tömeg vezetőinek szociálpszichológiai mélységű ismerete, kockázatszámítások az egyes forgatókönyvekre, korán indított rendőrségi eseménytervezés. Ezek a szempontjai egy új sörmárka bevezető kampánytervezésének is.

Míndazonáltal a tömegkezelés új elvei esetünkben csak korlátok között alkalmazhatóak. Abból indul ki ugyanis, hogy az ember, még a radikális is, nem akar feloldódni a sokaságban és azzal együtt olyasmit tenni, amit eredetileg nem szándékozott. A modernitás terméke, megmarad egyénnek és egyéniségnek, aki képes magát ellenőrizni. Következésképpen, amikor mégis támad, akkor provokálták, sokszor épp a rendőrség ereje mutogatásával. Az agresszió ilyenkor nagymértékben egyéni döntésekből, válaszreakciókból következik, nem volt jelen eredendő agresszivitás. Okos rendőrségi magatartással nagyobbrészt elejét lehet venni a rendbontásnak.

De hát a kelet-európai átpolitizált radikális tömeg nem jámbor egyének, hanem az összecsapásra lelkeleg és sokszor fizikai eszközökkel is készülő magcsoportok köré szerveződők együttese. Itt más lenne a dinamika. A tömeg korábbi homogén, akaratukat elvesztettekéből álló massa képzele alkalmazhatatlan, de érzelmeiktől áthatott, szenvedélyes, és felelősségteljes polgárként kezelni is félrevezető. A „nyugati minta” itt most – legalábbis az elmúlt év szélsőjobbaldali megmozdulásai környékén nem működik. A magyar rendőrség nem nyugati rendfenntartó szervezet természetesen, de az utcai erőszakközeli tömegek sem nyugatiak. Mondható, hogy a két fél majd együtt, interakcióban tanul, tehát ha a rendőrség nyugatosodik, akkor maga után húzza ellenfeleit az utcai potenciális erőszak vagy fenyegetés világából, s végül majd ők is racionalitásközeli lények lesznek. Elvben ez sem zárható ki, de kérdés, hogy az ilyen tanulási folyamatnak mekkorák a tanulási költségei az utcán (a rendőrségi állományban sem alacsonyak, de ott legalább ellenőrizhetőek), és azokat végül kinek kell megfizetnie.

Tudjuk, hogy ha a tömeg úgy érzi, hogy a rendőrség indokolatlanul kemény vele, ellenállhat (Waddington 2007). Ez a felfogás azt hangsúlyozza, hogy valóban erőszakos összecsapások tüntetéseken és sporteseményeken viszonylag ritkák, és akkor is jórészt tömegkezelési hibákból következtek. A régi európai rendőrségi tankönyvek a tömeget persze homogénnek és veszélyesnek írták le. A társadalomkutató számára közhely, hogy a tömeg tagolt, hogy vannak magcsoportjai és külső gyűrtői, és hogy ezek bonyolult interakcióban határozzák meg viselkedését, és hogy egyesek lehetnek erőszakpártiak, mások azonban eredendően természetesen nem. A svéd modellben léteznek máris speciálisan kiképzett, a tömeggel kapcsolatot tartó rendőrtisztek, akik közvetítenek, és esetenként így kulcsszerephez is juthatnak. De hát kinek kellett volna a közvetítőnek lenni posztmagyar gárdaformációk vonulásainál köztük és a rendőrség között?

Waddington (2007), Della Porta (2004) éppúgy, mint a szociálpszichológus megközelítések a helyzetek és a dinamika fontosságát hangsúlyozzák.

A *mob* szociológiája az amerikai rendőrségi tréningprogramokban a hatvanas-hetvenes évek fordulóján jelenik meg önálló doktrínaként, és terjed el azután a világban. Mára a tömegkezelés erődemonstrációs, az összegyűlteknek az utcáról való mechanikus kiszorításán alapuló megoldásait a legtöbb rendőriskolai programból kiiktatták, de azért egyáltalán nem tűntek el. Elfogadjuk, hogy szociológiailag nem relevánsként kiszorult, és ahonnan még nem, onnan kiszorítandó. De mindenben és mindenkor releváns pótlására, helyettesítésére a tárgyalásos tömegmenedzsment? Az nyilvánvaló, hogy a tiltakozók nem deviáns egyedek, akik rosszul vannak a társadalomba integrálva, hanem legitim szereplők. Demokratikus rendszerekben ez magától értetődő. De hát bennünket az erőszakos tiltakozók érdekelnek, és nem egy autoriter politikai rendben, ahol csak az utcán lehet hivatalos szabályokat átlépve tiltakozni, hanem egy nemcsak külső formájában, hanem lényegében is demokratikus környezetben. A hetvenes évektől kezdődően, ahogy erősödik az amorf, érzelmei által irányított tömeg képe, úgy nő vele szemben a „kiterjesztett erődemonstráció” akciók koncepciója is.

A rendőrség, ezt kutatások jól leírják, rendelkezik konstruált képekkel a tömegről, a tiltakozókról, és lényegében a valós tömeget is ezeknek a konstrukciónak megfelelően kezeli. Ugyanakkor a kutatási/értelmezési hullámok valós helyzeteket és nem pusztán divatokat követnek. A tömeg-erőszak szociológia nagy hulláma a hatvanas-hetvenes évek amerikai etnikai zendüléseihez kapcsolódik. A következő hullám a kilencvenes években megkísérli az új mozgalmak szociológiáját lefordítani a „tömegek alkalmazott elméleteire”. A tiltakozások rendőri kezelése fontos baromé-

tere a mozgalmak lehetőségeinek, azután kijelöli azokat a tereket, amelyeket azok igénybe vehetnek (Della Porta 2004).

Új teóriák

■ Mindez azonban nem érthető a közrend újabb felfogása nélkül. A rendőrségre vonatkozó nemzetközi irodalom itt hajlandó valamilyen trendváltást is észlelni. Az Egyesült Államokban és Kanadában mindenesetre úgy érzik, vízváltatóhoz érkeztek a bűnözés kezelésében és értelmezésében. Kérdés persze, hogy itt új elméleti paradigmák is jelentkeznek, vagy egyszerűen az ellenőrzés gyakorlatában rajzolódik ki valamilyen törésvonal. Mindenesetre néhány éve már (például King–Waddington 2004) a rendőrség és rendfenntartás helyett „biztonságkezelésről” vagy „biztonsági igazgatásról” beszélnek. A legnagyobb sztár e tekintetben Clifford Shearing és csoportja, akik szerint már nincs is rendészet, csak „biztonságfenntartás” (security governance). Mások „új rendőrségtudományról” (police’ science) beszélnek, mint Markus Dubber (például Dubber 2005). Elméletibb érdeklődésű kriminológusok, mint Richard Ericson és Kevin Haggerty (1997), inkább Foucault irányíthatóság-fogalmára hivatkoznak, de megjelennek itt a máshonnan is jól ismert kockázati társadalom paradigmák is.

Az elméletek átalakulásának itt két eleme lenne. Először is a rendfenntartás már nem az állami vagy önkormányzati rendőrségek kizárólagos feladata, ezért sokan már nem kifejezetten a rendőrségről, hanem valamennyi kapcsolódó szervezetről együtt rendfenntartásként (policing) beszélnek. A rendőrség szó mai szövegkörnyezetei nagyjából a 18. századból származnak, az említett újabb értelmezések pedig ennél korábbra nyúlnak vissza. A közös eleme e terminológiai újdonságoknak az, hogy meghaladják azt a 20. századi felfogást, mely szerint a bűnüldözés kizárólag és kifejezetten a rendőrség dolga, és hogy a rendőrség a hatalomgyakorlás más formáitól mindeközben elszigetelt, vagy legalábbis el szeretne szigetelődni. Azt is mondhatnánk, megpróbálják a forgalomban lévő leszűkített „rendőrségképet” meghaladni. Ennél a fordulópontonál tehát vissza kellene helyezni a rendőrséget abba a politikai-gazdasági környezetbe, ahonnan „semleges eszközzé” álcázva kiszakították, és össze kellene kapcsolni a hatalomgyakorlás más formáival a társadalom ellenőrzésének rendszereiben.

Természetesen itt érdemes lenne néhány alapkérdést újrafogalmazni. Mit is tesznek azok, akik „rendfenntartással” foglalkoznak? Kiknek jutnak ilyen feladatok? Milyenek eszközeik és mandátumaik? Vannak-e jól látható társadalmi funkciók, amelyeket teljesítenének? Melyek a rendőrségi működésnek leginkább kitett csoportok? És vannak-e mások, akik önmagukban is képesek környezetükben – különösebb rendőri akciók nélkül – a közrend fenntartására? S végül hogyan kommunikálják szándékaikat a rendfenntartók? (Stott et al. 2008)

A rendfenntartásbeli fordulat itt nagyjából azt jeltené, hogy az állam rendfenntartási monopóliumai, amelyek az utolsó 250 évben lényegében töretlenek voltak, most megszűnnek. Másképpen az állam egyedül már nem akarja vagy nem tudja a közrendet biztosítani, és hajlandó keresni, sőt kifejezetten keresi azokat az eshetőségeket, amikor eddigi egyedüli rendfenntartóként felelősségét másokkal megoszthatja. Mozgásterét itt kétféleképpen: funkcionális vagy taktikai szempontból szokták értelmezni. A legtöbb próbálkozás funkcionális: tisztázza, hogy mi a rendfenntartás célja, vagy megkísérli felrajzolni azt az optimális rendnek hitt állapotot, amelyet el szeretne érni. Rendfenntartásként azonban többfajta feladatra szoktunk gondolni: a bűnözés kezelésére (ellenőrzésére vagy legalább karbantartására) és természetesen a közbiztonságra is. Az új varázsszó, a biztonságmenedzs-

ment itt nem sokat változtat, tulajdonképpen ugyanarról lesz a továbbiakban is szó: a társadalom működéséből következő valódi vagy elképzelt fenyegetések közbősítése lesz a cél. A társadalmi béke helyreállítása – mindenféle kihívásokkal szemben. Ez vagy az ilyen meghatározások rokonszenvesek, de gyakorlati következményeik nem világosak: kiknek, milyen munkamegosztásban, mit is kellene tulajdonképpen csinálniuk? Ezek a meghatározások egyébként is elfedik azt, hogy a rendelkezés vagy a rendszolgáltatás általában konfliktushelyzetekben válik élessé, amikor valaki vagy valami ezt a rendet veszélyezteti. Vagy esetleg megkísérli a maga partikuláris érdekeinek megfelelően újrafogalmazni. Tehát ameddig nem tisztázzuk, hogy régi és új konfliktusok milyen kezelését jelenti a rend biztosítása ma, aligha tudunk taktikai szempontokról gondolkozni.

E felfogás szerint azonban akár mennyien is vesznek részt együtt a társadalmi rend fenntartásában, rendőrségnek a közvélemény csak az erre a feladatra szakosodott állami ügynökséget nevezi. A feladat és a felelősség megoszlik, a szervezeti márkanév azonban nem átruházható. Magánrendőrség ebben az értelemben nem létezhet. Konkrét politikai modellenként és kultúránként a születő új szervezeti és feladategyütteseken belül az egyéni és a közösségi, a magán- és az állami szervezetek mandátumai azonban mások és mások lesznek. Egészében ma már valószínűleg a társadalmon belül rendfenntartással, biztonságszolgáltatással foglalkozók között a rendőrségi alkalmazottak az európai rendszerekben is kisebbségben vannak. Ha a vállalati biztonsági szolgálatokat is idevesszük (bár létszámaik nem igazán ismertek, mert számos esetben azon a területen nem elkülönült vállalkozások, hanem a vállalati létszámokba beépített részlegek látják el ezeket a feladatokat), a közsféra rendőrei erős kisebbségbe kerülnek. Formális felelősségük azonban a teljes rendszolgáltatási szférában az állampolgárokat illetően töretlen. Akkor mi kérhető tőlük számon, és igazán mi mégsem? És akkor még nem világos, hogy miként építjük be ebbe a rendszerbe azokat, akiket igazán csak másodlagos rendszolgáltatónak nevezhetnénk: az ellenőröket a közlekedésben, parkolóőröket, a stadionok jegyszedeit. Mandátumaik korlátozottak, felelősségük igen lehatárolt, de megfélemlíteni, lokális hatalmat megjeleníteni akkor is képesek, ha egyébként az új teóriáknak megfelelően a rendőrség a maga szerepét a korábbiaknál kooperatívabban, a közösségekkel, a rendezvények résztvevőivel jobban együttműködve kívánna átfogalmazni. E másodlagos rendfenntartók a rendről alkotott átfogó társadalmi diskurzusnak legalább olyan fontos részei, mint a rendőrségi szakalkalmazottak. És sokszor még azt sem mondhatnánk, hogy ellesett rendőrségi szerepeket másolnak. Ha a rendőrség korábbi merev tömegellenes vilásképe adott pillanatban még meghatározó, ők aprópénzre váltva saját szerepeikben azt darabolják tovább. A bonyolult új biztonságszolgáltató világban az egyes szereplők viselkedésmoდეlljei, stíluselemei azonban egyre jobban elszabadulnak egymástól. Míg sok helyen megjelennek kooperatív rendőrségi modellek, kooperatív jegyellenőrt még nem láttam. Az új rendőr megengedheti magának, hogy hátrább lépjen, hogy feladjon valamit korábbi konfrontatív szerepeiből, ha így hatékonyságot növel. A hatalom ott maradt mögötte. Az ellenőrnek ilyesmi eszében sincs. Neki nincs hova hátrálnia.

Természetesen felmérésekből tudjuk (Waddington 2007), hogy a „régie európai” rendőrségi munka nagyobb részének semmi köze sincs bűncselekményekhez. Elvben többet foglalkozik olyanfajta békéltetéssel, problémamegoldással, amelyekhez a jogot mint eszközt igyekeznek nem is használni. De valószínűleg a rend fenntartásában és a bűn korlátok között tartásában egészében a rendőrség szerepe korábban is marginális volt. Egyébként a súlyos bűncselekmények, például a gyilkosságok kivételével a legtöbb esetről a rendőrség nem is tudott. Következésképpen azt hinni, hogy ha nem is kizárólagosan, de meghatározó módon a rendőrségre lehetne most

ruházni ezek kezelését, nyilvánvalóan tévedés. Ezt persze tudjuk, de azt nem, melyik részét kellene a továbbiakban is, s melyeket lehetne már más szervezetekbe átvezetni – természetesen a súlyos erőszakos eseteken kívül vagy azok mellett.

Magával a problémával már korábban foglalkoztak komoly elemzések (Benyon 1987, Ericson–Haggerty 1997, Reichert, 1996). De a kérdés megmarad, a munkamegosztás a biztonságsszolgáltatásban nyilvánvalóan hat a rendőrség stílusára, önképre, eszköztárára. Elvben, ha a többi biztonságsszolgáltató erős szereplő, akkor elképzelhető, hogy az ő piaci világgépük és szerepfelfogásuk ugyanebben az irányban mozditja el a rendőrséget is. A kelet-európai milióban ez, megfigyeléseink szerint, ma csak kevéssé valószínűsíthető. A biztonságsszolgáltatás monetarizálása persze előrehaladt (nagyobbrészt azért ezt egyszerűbben rendőri korrupciónak neveznénk), de az erődemonstrációs rendészettől előbb válik meg, ha egyáltalán, a rendőrség, mint a másodrendű rendfenntartók és a gazdasági biztonságiak. Persze ha arra gondolunk, hogy az Új Rendészet Kelet-Európában importtermék, akkor ebben sok csodálkoznivalót nem találhatunk, hiszen a rendőrség nemzetközi kapcsolatai általában a többi rendfenntartóknál élénkebbek, s nálunk végül is ők lesznek azok, akik a felpuhítottabb rendfenntartó szerepeket elvben ide behozhatják. Ipari országokban a szerepdiffúzió iránya más lesz. Ott ez valóban jelentheti a szolgáltatások elcivilezését. Ott elvben kirajzolódhat valamilyen elmozdulás a büntetéscentrikus szerepfelfogástól és a megfélemlítésre épülő bűnmegelőzéstől.

A piaci biztonsági szolgálatok végül is a klasszikus rendőrségtől eltérően mérlegelnek kockázatokat. De hát végül hihetjük, hogy a magán biztonsági szolgálatok biztonsággal kereskednek, a rendőrség meg az igazság szolgáltatásában vesz (venne) tulajdonképpen részt. A magán biztonsági szervek megelőznek cselekményeket, a mai rendőrség meg inkább post factum, utólag cselekszik és próbálja meg a már elkövetett ügyek tetteseit előállítani. S ott, ahol sikeresek voltak a közigazgatás különböző reformjai, ezekhez kapcsolódóan elvben a rendőrség különböző konfrontativitás-leépítő, szereppuhító reformjai is sikeresebbek. És ezzel ellenkezően, ahol ilyen reformok el sem indultak, vagy ha mégis, inkább megbuktak, ott az új rendőrszerepek sem törtek át. Kelet-Közép-Európa eddig e vonatkozásban sem tartozott a reforméllóvasok közé. A sok beszéd ellenére a New Public Management (NPM) végül is az államigazgatásban itt nem tört át. A tipikus nyugat-európai szituációkban egyébként a magánbiztosítók kiképzése, esetleges kutatási támogatottsága, adatbázisháttere elmarad a rendőrségé mögött. Tehát elvben a puha modelleket mintaként kínáló kooperációs partnerek/vetélytársak a rendőrséghez képest szakmailag rosszabbak. Nálunk ez csak részben (a kilencvenes években egyértelműen, de egy fokig még ma is) igaz. Hiszen ott a dokumentációs infrastruktúra, az elemzői háttér mindig hiányzott, de a rendőrségtől politikai megfontolásokból különböző időszakokban kiszorított főtisztek esetenként az állami rendfenntartás legértékesebb, leginkább felkészült emberei lehettek. Tapasztalataik legnagyobb részére persze a versenybiztonsági szférában nem volt szükség, ott általában a feladatok a rendőrségéhez képest sokkal szűkebbek, de sokszor az új rendőrségi vezetőknel azért így is tájékozottabbak voltak. Külföldi új tudás, elemzési tapasztalat azonban hozzájuk nem jutott el. Vannak, akik biztonsági buborékokat is észlelnek: olyan tereket, ahová a magántulajdonra vagy valamilyen intézményi korlátra hivatkozva a potenciális zavarforrásokat, például embereket vagy csoportokat, akiket és amelyeket ilyeneknek hiszek, egyszerűen nem engedem be (tehát zavar vagy veszélyforrásként kint tartom az utcán, vagy más valóban nyilvános terekben, és ezzel persze növelem azok kockázati szintjeit). De mert ezek a „buborékok” általában annyifélek, amennyiféle tulajdonhoz kötődnek, egységes „buborékelméletekről” ehelyütt nyilvánvalóan nem beszélhetünk.

■ A rendőrség sok európai és amerikai helyszínen megpróbált „rájátszani” a média bűn-bűntüldözés-büntetés sémáira, és valamiféle „rendőrségkultuszt” épített fel. Közép-Európában ilyesmiről majdnem sehol sincs szó, bár a „nyomozó” munkakörökbe itt is nagy a túljelentkezés. De hát ennek a társadalmi rend koncepciójához semmi köze.

Valószínűleg a kelet-európai koncepcionális problémák a rendőrképpel kapcsolatban elsősorban magukból a Renddel kapcsolatos felfogásoknak a változásából következnek. A rendszerváltást a megelőző rendszerek stílusjegyeitől függően eltérően élték meg egyéni sikokon, de kész hétköznapi együttélési normakészletek a kialakuló új helyzetekre majdnem sehol sem voltak, s számos ponton nem volt világos, a korábbi társadalmi keretek lebomlása mennyire jelenti az addigi együttélési-interakciós formák bomlását is. Sokak számára nagymértékben, s ők (Sajó András jogszociológus kifejezésével) nem felszabadultak, hanem elszabadultak. A társadalmi önszabályozás pedig ennek kezelésére csak nem akart kialakulni. A korábbi rendőrség szervezetétől, intézményi formáitól ugyanakkor a közvélemény érthetően idegenkedett. Mindebből nagyon rövid időn belül erős biztonsághiány alakult ki. Ennek feloldására épültek fel vállalati biztonsági hálózatok, polgárőrségek és egy biztonsági-technikai ipar (pl. egyre bonyolódó technikai védelem autólopásokkal szemben stb.), de azért volt/maradt elég hely a klasszikus rendőrségi funkciók visszánövésére is. Viszonylagos közbiztonságot – legalábbis nagyvárosokban – a kilencvenes évek végére azonban nem ezek a formációk, hanem egyfajta viszonylagos társadalmi stabilizáció hozott. S mert ez a viszonylagos, területenként és szociális milliónként egyenlőtlen csökkenés lényegében nem eredményezte a rendőrség népszerűségének növekedését, mint például New Yorkban, az utolsó évtizedben, mert itt, az amerikai mintától eltérően, érthetően, a közvélemény egyáltalán nem neki tulajdonította a bűnözés néhány szembetűnő formájának valamelyes ritkulását. Az új rendőri taktika jelentőségét egyébként a bűnözés csökkenésében Amerikában is vitatják, mert az az országban számos olyan helyen is csökkent, ahol a New York-ihoz hasonló rendőrségi reformokra nem került sor.

Romló hatékonyság

■ Az alapprobléma a hagyományos rendőri technikákkal kapcsolatban adott: a véletlen preventív egyenruhás őrzáratok és a bűncselekmény utólagos vizsgálata rossz vagy legalábbis romló hatékonyságú az urbanizálódó modern társadalmakban. Rosszul előz meg, és romló hatásfokkal derít fel. Az új rendőrségi elméletek (Waddington 1996, 1998, 2003) az ezen legalább részben segítő innovációkat („közösségi rendőrség”, „zéró tolerancia” stb.) elsősorban a magánrendőrségeknél látják kialakulni, majd onnan diffundálni a hagyományos és/vagy állami rendőrségekhez. A „közösségi” itt többnyire csak azt jelenti, hogy a felderítéshez a rendőrség a környékről több információt kap, a „zéró tolerancia” az „egyetlen bűncselekmény sem maradhat büntetlenül” jelszavával meg hamis várakozásokat ébreszt a rendőrség valós lehetőségeiről ipari társadalmakban. Függetlenül e technikák valós értékétől, valamilyen interakcióról, esetenkénti versenyhelyezetről azért csak tudósítanak. Közép-európai vizsgálatokat ilyen, az állami és magán rendvédelmi szektor közötti interakciókról nem ismerünk, az eseti beszámolók sem tanúskodnak intenzívebb kereszttanulásról a szervezetek között. A rendőrség más helyi biztonságszolgáltatótól nyilvánosan, annak jó megoldásait elismerve, nem tanul. A neoliberalis kormányzás atlanti változataitól eltérően a közép-európai neoliberalizmus többnyire a gaz-

daságban rekedt, annak leágazásai vagy „lefordított” változatai az állami rendészetben lényegében nem jelentek meg. A büntetvégrehajtás itt nem kezeli az elitet „fogyasztóiként”.

S ha a helyi szintek nem jelennek meg innovatív tanulási pontonként, akkor ez csak további kiegészítő elem lesz a központosítás dilemmájához. Az államszocialista rendőrség a túlközpontosított állam részét alkotta, tehát indokolt volt vagy lett volna ott a központosítás megbontása. Az önkormányzatok végül is, egyébként is, elvben a sokféleség megjelenését jelentették (volna) az államigazgatásban. A biztonság-szolgáltatás decentralizálása – bizonyos szakmai irányítás és információcsere biztosítása mellett – ennek az elmozdulásnak lett volna része. De Kelet-Közép-Európában a reformok felülről jönnek, s ha előítéleteket kívánok meghaladni, vagy ha általános trendeket kívánok kezelni, akkor ezek még valóban hatékonyak is tűnnek.

A közrenddel kapcsolatos hétköznapi felfogásoknak a kilencvenes évek végén, amikor a maffiabűnözés nyilvános, gyakran utcai jelenlétét sikerült valamelyest visszaszorítani, és a lakásbiztonság és a gépkocsitartás biztonsága egy fokot talán javult (s ezek kezelésében a központosított technikai segítség mellett a jobb helyi beágyazottság, a helyi felderítés bizonyára segítette a rendőrséget), a közvélemény számára új jelenségek kerültek a biztonság-szolgáltatás középpontjába.

A roma csoportokkal kapcsolatos feszültségek és a szélsőjobboldal kezelése ezek között fokozatosan kiemelkedő jelentőségűvé vált. S felfogásunk szerint ezekben a progresszív megoldások ismét bizonyos centralizációt igényeltek, nem az információbiztosításban vagy szervezeti formákban, hanem mindenekelőtt a reformok irányában vagy filozófiájában. Magyarországon például a kormányzatoknak, ellentmondásos technikai lehetőségeiktől és változó hatékonyságú szervezeti sémáiktól függetlenül, a 2000-es évtizedben gyakran konzervatívabban gondolkodó (nem feltétlenül jobboldali) helyi közéleti erőkkal szemben kellett progresszív megoldások bevezetésével próbálkoznuk. Ha például a helyi igazgatás szintjei – s ezzel szerves kapcsolatban a helyi rendészet – rasszistának is nevezhető sztereotípiák foglyai, akkor a decentralizációs programok, a központi állami jelenlét leépítése, érthetően, a helyi értékvilág előtérbe kerülését fogják jelenteni. Vagyis számos helyen a konkrét megoldások a rendvédelemben az országos kormányzati társadalompolitikai trendekkel ellentétesek lesznek. Ilyen környezetekben a helyi nem állami biztonság-szolgáltatók az államiaknál, érthetően, nagyobb mértékben tükröznek helyi értékrendeket. S konzervatív miliókban az államiaknál is konzervatívabbnak tűnnek (például a polgárőr-ségek, amelyek erősebben átpolitizáltak, mint például a vállalati biztonságiak). Tehát inspirációként, reformforrásként a rendőrség megújulásához tulajdonképpen nem is jöhetnek szóba. Ráadásul ezekben az önkormányzatokban olyan helyi rezsimok alakulhatnak ki, amelyek konfliktusok övezeteivé válnak, akár szélsőjobboldali mozgásokat az országos átlagoknál jobban tolerálva, akár a romákkal szembeni új szigorúság zónáivá válva. A szélsőséges radikalizmus kezelésében a központosítás kikerülhetetlen – valószínűleg nemcsak a fennálló, mégiscsak demokratikusnak nevezett politikai rendszerek védelmében, hanem mert ezt az európai terrorizmuselhárítás és rendőrségi együttműködés is megköveteli. A romakonfliktusoknál, elvben, a cselekvési szabadság nagyobb, a helyi változatoknak, ha az általános emberi jogi kereteket betartják, sokkal nagyobb a terük. De épp az előítéletes cselekvés igen eltérő helyi változataiból következően a rendőrségi (és az általános államigazgatási) cselekvés normakontrolljára, központi minőségellenőrzésére más területekhez képest sokkal nagyobb szükség lehet.

■ Ebben az összefüggésben sem kellene megfélekedni arról, hogy egyes társadalmi csoportok és a rendőrség interakciós gyakoriságában gazdasági és térszervezési elemeknek fontos szerepe lehet. Először is egyre nagyobb területek privatizálódnak, és így tulajdonképpen ki is kerülnek a rendőrség által ellenőrizendő közterület keretei közül. S akik ott élnek, dolgoznak – magasabb státusúak, jobb jövedelemszintűek –, egyszerűen ritkábban kerülnek érintkezésbe a rendőrséggel. S velük szemben azok, akik magánterei szűkebbek, rosszabb minőségűek, azokba „elvonulni” kevésbé vagy ritkábban tudnak, és szükségképpen többet tartózkodnak nyilvános tereken. Ahol jobban ki vannak téve ellenőrzési hullámoknak, kisebb interakciós konfliktusaikat nem tudják maguk között kezelni, azok nyilvánosakká válnak. És gyakrabban vonzanak rendőrségi beavatkozást. Ez általában szegényügy, de azon belül is kiemelkedően romakérdés. Ebből a sajátos térhasználatból következően „sokhangszeres”, többcsatornás államigazgatási kezelés helyett megnő az esélye annak, hogy a roma csoportok adott településeken a rendőrség „tulajdonává” válnak, hogy a helyi közbiztonságukat ők tartja majd a romakérdés kiemelt „specialistájának”. Ilyen helyzetekben egyébként különösen gyakran megfélekedünk arról, hogy a rendőrség biztonság-
szolgáltatási teljesítményének elvben egyenlőnek vagy legalábbis térben egyenlően terítettnek kellene lennie. Vagyis nem lehet az országban egyes területeken a közbiztonság jobb, mint máshol. A biztonsági szegregáció mindeközben a teljes térbeli és életmódbeli elkülönülés egyre fontosabb elemévé válik. Ennek itt két szélső eleme emelhető ki. Az elsőben a rendészet bizonyos területekről kivonul, bizonyos csoportok számára nem szolgáltat. Ilyenkor a félnyilvánosságban a rendőrség beszélhet arról, hogy a személyzet számára a szolgálat ott túl kockázatos, hogy a konfliktusok nagy száma miatt szokásos technikái ott nem működnek, vagy hogy nem kap ottani környezetétől annyi információt, segítséget, hogy valamilyen hatékonysági küszöb felett legyen képes operálni. Ilyen eszköz és szerepproblémák persze létezhetnek, de a kérdés itt mégiscsak az, mennyire kezelik más csoportokkal, körzetekkel egyenlőként az érintetteket. Ha nem, márpedig nem, állami biztonsági szolgáltatások híján maguk kénytelenek ilyeneket szervezni maguknak. Egyes esetekben ezek rossz hatásfokúak lesznek, másokban nem, de akkor a közösségeket kiterjedtebben szervezve és védve ezek összeütközésbe kerülnek a szélesebb értelemben vett biztonsági szolgálatokkal, és átpolitizálódnak, gyakran magával az állammal is. A másik szélső esetben nem a szolgáltatáshiányos területek lesznek gettók vagy „zsebek”, hanem ellenkezőleg, szélesen terített, jó minőségű biztonsági szolgáltatást a rendőrség szinte sehol sem tud biztosítani, mert ehhez a feltételek valamilyen csoportja hiányzik. De egyes kiemelt csoportok vagy lakóterületeik számára ilyesmi mégiscsak létezik. Ekkor a védett terület a gettó az „anarchikus” külvilághoz képest. Ha a közrendőrség itt önmagában már ehhez is gyenge, szolgáltatásait kiegészítik a magánbiztonsági szolgáltatók. Ilyen modellek működnek latin-amerikai nagyvárosokban, mint Mexikóvárosban vagy Sao Paulóban.

A közép-európai rendőrségek különböző helyszíneken a két modell között helyezkednek el, nagyon fragmentált képet kínálva. De általában úgy tűnik, ma sodródni az első változattól egyre inkább a második felé. E vonatkozásban mintha Sao Paulo lenne a jövőnk.

Sok, már-már fullasztó rózsaszín

■ A feladat világos. Egyre nagyobb tömegeket egyre intenzívebb mozgásban, erőszakos akciólehetőségeket kiszűrve kell kezelni, nekik elvben nagyfokú biztonságot kí-

nálva. Mindeközben nem kellene megbontani a reményeink szerint legalább közép-távon és legalább a belvárosokban „fesztiválközelibbé” váló, hétköznapi ünnepi formákat öltő tömegek szerves mozgását. Ehhez hasznos lenne a biztonsági szolgálatok legalább egy részét civilként vagy legalább nem fenyegető állami ügynökként ilyenkor is valahogy kéznél tudni. Utópiák helyett vizsgáljuk meg e modell egy elvben lehetséges prototípusát: a Disneyland biztonsági szolgálatát. A Disneylandek természetesen szórakoztatóparkok sajátos közönséggel és alapfeladatokkal (degenerált utópiák – Louis Marin kifejezésével – Marin 1984). Valóban rengetegen látogatják őket, így szinte állandóan tömegek menedzsmentjére van e helyeken szükség. De a belépési díjak nem alacsonyak, és a legszegényebb csoportokat lényegében kizárják, etnikai gettókból kevesen jönnek ezentúl is ide, mert kulturálisan idegenkednek, és mind ez ideig radikálisok sem használták politikai akcióikhoz ezt a színteret (ez utóbbi sajnos biztosan nem marad így). Mondhatnánk, hogy a Disneylandek ebben a vonatkozásban a nemzetközi középosztály egyfajta sterilizált ideiglenes létezéséhez kínálnak kereteket. A tömeg itt a nagyvárosokban máshol valóságosan létezőnél homogénebb, kevésbé érdekcentrikus, lényegi tulajdonainak működtetéséhez közvetlenül kevésbé kötődik, tehát talán irányítani, mozgatni is könnyebb. De a helyzet és a kezelésére kialakított szolgálat azért modell maradhat helyzetek egy szélesebb problémacsoportjára is. A Disneyland biztonsági embereivel – modellként – a rendőrségi szakirodalom már a nyolcvanas évek végén foglalkozott (pl. Shearing–Stenning 1984). Akkor elsősorban olyan magánszolgáltatásként, amely működési filozófiájával akár az „egész” rendőrségre is hatni fog. Ma inkább azért tűnik érdekesnek, mert az ipari civilizáció egyik láthatóan fontos elemét, a szórakoztatva ellenőrzöttséget laboratóriumi környezetben kínálja tanulmányozásra. A technikai részleteket a Disney Corporation jelentései jól leírják (Disney 2008), rendőrségi szakírók is feldolgozzák. Bennünket itt inkább néhány modellszerű elem foglalkoztat. Ahogy beléptél a területre, minden formában elisméltik neked, hogy egy szórakoztatási terepre, az öröm zónájába („fun place”) érkeztél, tehát civil gondjaid a kapukon kívül maradhatnak. Vagyis engedj el magad, de a saját érdekedben azért figyeld mindenütt, hogy könnyű dolgod legyen, az instrukciókat. A tömeg mozgását három elemmel szabályozzák. Először is állandóan információkat kapsz a lehetséges útvonalokról és a látogatható látványosságokról. De azok úgy vannak megfogalmazva, hogy ugyanakkor instrukciók is. Amelyeket, épp információtartalmuk miatt, érdemes figyelni. S ezeket a legkülönbözőbb formákban és helyszíneken ismétlik. Tulajdonképpen egy instrukciófelhőben mozogsz. Amiből nem is tudsz és nem is akarsz kilépni, hiszen akkor azt sem tudod, merre tovább a látnivalók között. Másodszor: a tömegmozgást fizikai korlátok közé szorítják. Itt ne egyszerű korlátokra vagy rámpákra gondoljunk. A látnivalók között csak oda tervezett belső szállítási, közlekedési eszközökkel mozgatják a látogatókat. Ezeket megkerülve közel sem kerülhetsz az objektumhoz. A kaliforniai Disneylandben, sok évvel ezelőtt, már sajátos, látszólag a vízben mozgó, de valamilyen mechanikusan továbbítva mozgó csónakutáztatokban kellett „körbehajózni” bizonyos attrakciókat. A csónaksor meghatározta az adott hely átbocsátóképességét, kijelölte a mozgás fő irányát és sebességét, mert „szárazföldön” abban a zónában egyáltalán nem mozoghattál. A tömeg elfogadta a helyzetet, és még kényszerrel sem érzett. Harmadszor: mindenütt jelen vannak az alkalmazottak – az adott attrakciótól függően gyarmati rendőrnek, gondolásnak vagy Miki egérnek öltözve. Az utóbbiak univerzalisták, nem kötődnek egyetlen szintérhez: egyszerre koordinátorok, informátorok és biztonsági emberek (Kempa–Stenning–Wood 2004).

A tömegmenedzsmentnek e közegben két eleme van. Először is az ellenőrzést mindenhova beépítették, minden tájékoztatónak, mosolynak van ellenőrző funkció-

ja, de azt a többi funkció lefedi. Vagyis az ellenőrzés mindent áthat, de normális munkamenetben láthatatlan. Másodszer: megjelenik azért, ha valamit váratlan logika szerint szeretnél tenni, a mainstreamtől eltérő útvonalat választanál, vagy bármiként a rendszertől deviánsnak tűnnél. Akkor javasolják, hogy ezt vagy azt „saját érdekedben” ne tedd. Vagy ha mégis, kivezetnek. Hiszen az a terület az ő tulajdonuk, mást másként akarsz csinálni, tehát szerződést szegsz. Összefoglalva: a rendszer preventív, mert még akkor beavatkozik, mielőtt valami konfliktus kibontakozott volna. Kooperatív, mert valóban csak együttműködéssel működik hibátlanul. Végül az ellenőrzés erőszakos, bár általában nemigen kell valakit kivezetni. Hiszen azért jött, hogy jól érezze magát.

Felfogható az egész valamilyen *ultrasoft* totalitarizmusként. Gondolhatjuk, hogy ilyesmi ott, ahol valódi érdekek, ideológiák hatnak, úgysem működhet. Elfogadhatjuk a modellt általánosságában – megfogalmazva azokat az emberi jogi, elvi és politikai együttélési kritériumokat, amelyekért „azonnali kivezetés” jár vita nélkül. Vagyis tisztázhatjuk, hol válik a *soft* szabályozás keménnyé vagy akár ultrakeménnyé. Csak egyet nem tehetünk. Nem gondolhatjuk, hogy egy felületesen disneylandesedő világban (teljesen mindegy, hogy személyesen utáljuk azt, vagy nem) az ellenőrzés nagyon más módon lesz vagy lehet.

■ IRODALOM

- Benyon, J. and Solomos, J.: British Urban Unrest in the 1980s'. In: J. Benyon and J. Solomos (eds.): The Roots of Urban Unrest. Pergamon, Oxford, 1987.
- Brewer, J.D., Guelke, A., Hume, I., Moxon-Browne, E. and Wilford, R.: The Police, Public Order and the State. Macmillan, London, 1988.
- De Lint, W.: Public order policing: A tough act to follow. International Journal of the Sociology of Law 2005. 31. 179–199.
- Della Porta, D. and Fillieule, O.: Policing Social Protest. In: D. Snow; S. Soule & H. Kriesi (eds): The Blackwell Companion to Social Movements. Blackwell, Oxford, 2004. 217–241.
- Disney W. Corporation: Report on Safety. Disney, Burbank CA, 2008.
- Dubber, Marcus: The Policy Power – Patriarchy and the Foundations of American Government. Columbia University Press, New York, 2005.
- Earl, J. and Soule, S.: Seeing Blue: A Police Centred Explanation of Protest Policing. Mobilization 2006. 11(2). 145–164.
- Ericson, R. – Haggarty, K.: Policing the Risk Society. University of Toronto Press, Toronto, 1997.
- Ericson, R. and Doyle, A.: Globalization and the Policing of Protest: the Case of APEC 1997. British Journal of Sociology 1999. 50(4). 589–608.
- Farrow, T.: Negotiation, Mediation, Globalization Protests and Police: Right Processes, Wrong System, Issues, Parties and Time. Queen's Law Journal 2003. 28. 665–703.
- Geary, R.: Policing Industrial Disputes: 1893 to 1985. Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- Gilham, P. and Noakes, J.: "More than a March in a Circle": Transgressive Protests and the Limits of Negotiated Management. Mobilisation 2007. 12(4). 341–357.
- Gorrings, H. and Rosie, M.: The "Scottish" Approach? The discursive construction of a national police force. The Sociological Review 2010. 58(1). 65–83.
- Gorrings, H. and Rosie, M.: The Police of 'Global' Protest: Policing Protest at the G8 in Scotland. Current Sociology 2008. 56(5). 691–710.
- Kempa, M. – Stenning, P. – Wood, J.: Policing Communal Spaces. A Reconfiguration of the Mass Private Property Hypothesis. British Journal of Criminology 2004. 44. 562–581.
- King, M. and Brearley, M.: Public Order Policing: Contemporary Perspectives on Strategy and Tactics. Perpetuity Press, Leicester, 1996.
- King, M. and Waddington, D.: Coping with disorder? The changing relationship between police public order strategy and practice – A critical analysis of the Burnley Riot. Policing and Society 2004. 14. 118–137.
- Manwaring-White, S.: The Policing Revolution. Harvester, Brighton, 1983.
- Marin, L.: Utopics – Spatial Play. Humanities, Atlantic Highlands, NJ, 1984.
- Reicher, S.: The Crowd century: Reconciling practical success with theoretical failure. British Journal of Social Psychology 1996. 35(4). 535–553.
- Reicher, S., Stott, C., Drury, J., Adang, O., Cronin, P. and Livingstone, A.: Knowledge based public order policing: Principles and practice. Policing: A Journal of Policy and Practice 2007. 1. 403–415.
- Reicher, S., Stott, C., Cronin, P. and Adang, O.: An integrated approach to crowd psychology and public order policing. Policing: An International Journal of Police Strategies and Management 2004. 27(4). 558–572.
- Rosie, M. and Gorrings, H.: 'What a difference a death makes'. Sociological Research Online 2009. 14(5): <http://www.scoresonline.org.uk/14/5/4.html>
- Shearing, C.D. – Stenning, P.C.: From the Panopticon to Disney World. In: Doob, A.N., Greenspan, E.L. (eds.): Perspectives in Criminal Law. Canada Law Book Inc., Toronto, 1984.

- Stott, C., Reicher, S.: Crowd action as intergroup process: Introducing the police perspective. *European Journal of Social Psychology*. 1998. 28. 509–529.
- Stott, C., Adang, O., Livingston, A. and Schreiber, M.: Tackling Football Hooliganism: A Quantitative Study of Public Order, Policing and Crowd Psychology. *Psychology, Public Policy and Law* 2008. 14(2). 115–141.
- Vitale, A.: From negotiated management to command and control: How the New York Police Department Polices protests. *Policing & Society* 2005. 15. 283–304.
- Waddington, D. and King, M.: The Disorderly Crowd: From Classical Psychological Reductionism to Socio-Contextual Theory – The Impact on Public Order Policing Strategies. *The Howard Journal* 2005. 44(5). 490–503.
- Waddington, D.: Key issues and Controversies. In: C. Critcher and D. Waddington (eds.): *Policing Public Order: Theoretical and Practical Issues*. Avebury, Aldershot, 1996. 1–36.
- Waddington, D. 'Waddington versus Waddington; public order theory on trial', *Theoretical Criminology*, 1998. 2(3). 373–94.
- Waddington, D. *Policing Public Disorder: Theory and Practice*. Cullompton: Willan Publishing, 2007.
- Waddington, P.A.J.: 'Controlling protest in contemporary historical and comparative perspective'. In: D. della Porta and H. Reiter (eds.): *Protest Policing: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.
- Waddington, P.A.J.: 'Policing public order and political contention'. In: T. Newburn (ed.) *Handbook of Policing*. Cullompton: Willan Publishing, 2003.
- Waddington, P.A.J.: *Liberty and Order: Public Order policing in a Capital City*. London: UCL Press, 1994.

